

איזה מסלול יסודי יותר בלוח היהודי - השמש או הירח? כיצד קובעים את ראש החודש? והאם העולם נברא שלם או חסר?

(שיחת ש"פ חוקת תנש"א, סעיפים א-ב)

שני חישובים

הלכנה - שבו תלויים ימי החודש.

נרחיב מעט יותר בנושא: לכאורה חישוב ימי השבוע אינו קשור בדווקא ללוח היהודי, אלא עניין אוניברסלי וכלל עולמי, שקיים בכל הלוחות בשווה. אלא שבפועל, דווקא הלוח היהודי מתבסס רבות על ימי השבוע:

בלוח הנהוג כיום, קביעת החודשים כפופה לסדר ימי השבוע, והחודשים נקבעים תוך חישוב מראש של הימים בהם יחולו מועדי השנה. בהתאם לכך, יש לכל שנה 'סימן', המורכב משלוש אותיות המסמלות את 'מפת השנה'. ולדוגמא: סימנה של שנת תנש"א היה 'הכ"ז' - ראש השנה חל ביום חמישי (ה); החודשים הם כסדרם (כ) - חשוון חסר וכסלו מלא; ופסח חל ביום שבת (ז).

מלבד זאת, מהלך השמש תופס מקום קריטי ביהדות בכל הקשור חישוב לימים עצמם: תחילתו של יום נקבעת לפי 'נץ החמה' - זריחת השמש, וסיומו לפי 'שקיעת החמה' - שקיעת השמש (זאת לעומת הלוח הלועזי, בו היום מתחלף בצורה אחידה בשעה 12 בלילה).

אם נמשיך בדרך זו, נגלה שהשמש משפיעה ישירות גם על חישוב השבועות, כיוון שיחידת הזמן של 'שבוע' מורכבת משבעה מחזורי שמש - אחרי שש פעמים של זריחה ושקיעה מגיע היום השביעי (ומן הראוי לציין שישוד זה מעורר קושי גדול לגבי חישוב הימים והשבטות במקומות הסמוכים לקוטב, שם יש חודשים שלמים ללא שקיעה וזריחה).

לעומת זאת חישוב החודשים, אינו מתייחס למחזורי השמש כלל, ואינו כפוף למספר ימים אחיד, אלא ל'מולד הלכנה' בלבד (במחזור השמש אין כל חלוקה של חודשים. ובהערה לשיחה מציין הרבי, שהעובדה שגם הלוח הלועזי מחלק את השנה ל-12, משתלשלת מהחלוקה היהודית).

בנוסף, גם צורת כתיבת התאריך ביהדות מתחילה בדרך כלל ביום בשבוע וממשיכה אל היום בחודש. לפי הנהוג כיום, בכל שטר בעל משמעות הלכתית, כמו כתובה למשל,

הלוח היהודי מבוסס בעיקרו על מהלך הירח, כאשר חישוב החודשים נעשה בהתאם למחזור החודשי שלו. זאת בשונה מהלוח הלועזי, המחושב אך ורק לפי מחזור השמש השנתי.

אך למרות זאת, גם הלוח היהודי אינו מתעלם ממחזור השמש, כיוון שהוא הקובע את עונות השנה. ולשם כך נקבעו השנים המעוברות, בהן מוסיפים חודש נוסף כדי להיצמד גם אל מחזור השמש. בהתאם לכך, ההתייחסות העיקרית בלוח היהודי היא לכאורה אל מחזור הירח, ואילו ההתחשבות במחזור השמש היא משנית בלבד.

אלא שלאמיתו של דבר, הגדרה זו אינה מדויקת כלל: לוח השנה היהודי אינו מבוסס רק על חודשים, אלא גם על ימים ושבועות. חישוב הימים, ובהמשך לכך גם חישוב השבועות, נעשה בהתאם למסלול השמש. ואם כן מתברר שגם בלוח היהודי, תופס מסלול השמש מקום מרכזי וחשוב.

הרבי פותח את ההתוועדות בנושא זה, תוך התמקדות בתאריך של אותו יום:

יום זה - ככל ימי השנה בלוח היהודי-תורני - מורכב משני מנינים: היום בשבוע, והיום בחודש. היום הוא היום השביעי בשבוע, יום השביעי (יום שבת קודש), והיום העשירי בחודש (תמוז).

שני מנינים אלו - "ימי השבוע" ו"ימי החודש" - מחושבים על-פי שני חשבונות שונים, הקובעים את הלוח התורני: מהלך השמש - שבו תלויים ימי השבוע (ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכו', וכך הרי-זה חוזר על עצמו בכל שבוע: היום היום ראשון בשבת וכו'), ומהלך

מציינים תחילה את היום בשבוע ולאחר מכן את היום בחודש.

לאור זאת, אנו מגיעים למסקנה הפוכה מזו שנראית בהשקפה ראשונה: הלוח היהודי מבוסס קודם כל על מהלך השמש, שקובע את הימים ואת השבועות. רק בשלב ב' מתבססים על מהלך הירח, שקובע את החודשים (ובשלב ג' חוזרים שוב למהלך השמש, שקובע את השנים).

לימוד והוראה

שילוב זה בין השמש לירח, הוא ייחודי ומאפיין את הלוח היהודי-תורני, ומוכן שהדבר לא נעשה במקרה:

כבכל ענין בתורה וביהדות (במכל-שכן מכל מאורעות העולם), אין שני מנינים אלו מקריים חס-ושלום, אלא הם נקבעו כך בכוונה ובדיוק על-ידי הקב"ה.

שני החישובים, הן חישוב השבועות והן חישוב החודשים, הם ציווי של הקב"ה בתורה: חישוב השבועות נדרש בכדי לקבוע את היום השביעי - יום השבת. ו'קידוש החודש' היא מצווה שבני ישראל קיבלו לפני יציאת מצרים. מובן אם כן שהצורך בשני החישובים במקביל, נקבע בצורה מכוונת ומדוייקת.

מה באמת המטרה בשילוב שתי צורות חישוב? ומדוע החישוב השמשי של ימי השבוע - קודם לחישוב הירחי של ימי החודש?

הרבי מסביר שימי השבוע וימי החודש, משקפים שתי צורות בהנהגת העולם על ידי הקב"ה:

הם משקפים שני סדרים באופן שבו הקב"ה בורא ומנהיג את העולם; ומזה יכול וצריך כל-אחד ואחד מישראל (שהנהגתו היום-יומית נקבעת על-פי שני חשבונות אלו) להוציא לימוד והוראה בעבודת השם.

חישוב הימים, השבועות והחודשים אינו מאורע צדדי ושולי בעולם, אלא אחד מאבני היסוד הבסיסיים, שכל סדר היום שלנו נקבע לפיהן. וזאת, הן בתחומים גשמיים והן בתחומים רוחניים. עניין כה יסודי ועקרוני בעולם, מוכרח לכלול בתוכו גם מסר מעשי בעבודת ה'. בפרט כאשר לא מדובר רק בעניין טבעי, אלא בכזה שמתבקש גם לפי התורה.

ישראל והזמנים

מהי ההוראה שניתן ללמוד מחישוב הימים, השבועות והחודשים?

כדי להבין זאת עלינו להתבונן בהבדל העקרוני שבין חישוב השבועות לחישוב החודשים, כדברי הרבי:

החילוק הכללי בין ימי השבוע וימי החודש הוא: שבעת ימי השבוע אינם תלויים במעשה האדם, אלא הם נקבעים מלמעלה, מצד סדר מעשה בראשית כפי שברא אותו הקב"ה, שעל-ידי-זה ש"ויהי ערב ויהי בוקר" (על-ידי מהלך השמש) עובר במילא יום, ולאחר ששה ימים (היקפים), בא במילא יום השביעי, וקדושת שבת - כדברי חז"ל (בנוגע לקדושת שבת) ש"שבת מקדשא וקיימא [-השבת קדושה וקיימת] (מששת ימי בראשית)".

כלומר, מהלך השבוע אינו מושפע בשום צורה ממעשה בני האדם, אלא תלוי כולו בסדר הטבעי שהקב"ה קבע בבריאת העולם. אפילו קדושת השבת, שבעיקרה היא עניין רוחני ונעלה ולא חלק מטבע העולם - נקבעה על ידי הקב"ה יחד עם בריאת העולם בששת ימי בראשית, ואינה תלויה במעשה האדם (וזו הסיבה לכך שאנו חותמים בתפילה ובקידוש במילים 'מקדש השבת', כיוון שהקב"ה הוא זה שקידש את השבת כחלק מבריאת העולם).

לעומת זאת חישוב החודשים, למרות שהוא מבוסס על מהלך הירח, דורש גם החלטה של הסנהדרין, כדלהלן:

בעיקרון, ראש החודש נקבע לפי הופעת הירח. בסוף החודש הירח הולך וקטן עד שאינו נראה כלל, ובתחילת החודש הוא חוזר ומופיע. רגע הופעת הירח הוא הקובע את ראש החודש. אלא, שכדי לקבוע את ראש החודש לא די בעצם הופעת הירח. לפי ההלכה יש צורך בקביעה של הסנהדרין, שהיו גובים עדות מאנשים שראו את הירח, ולאחר מכן מכריזים על החודש 'מקודש'.

(כתוצאה מכך, יתכן מצב שהירח נראה ביום מסוים, אבל לא היה מי שיראה אותו ויעיד על כך. במקרים כאלו, היו יכולים לעכב את קביעת ראש החודש ליום המחרת, בו היו עדים שראו את הירח ובאו להעיד).

בכל מקרה, קביעת ראש החודש, וכתוצאה מכך כל מועדי אותו החודש - אינה נקבעת לפי הסדר הטבעי של העולם, אלא כפופה להחלטה של הסנהדרין:

מה-שאיין-כן (ימי ה)חודש תלוי בקביעות בית דין, "ישראל דקדשינהו לזמנים". . ישראל דקדשינהו לראשי חדשים" (ולכן אומרים "מקדש ישראל והזמנים", ש"צריך להקדים קדושת ישראל לקדושתן, שעל ידי קדושת ישראל נתקדשו הם ואילו לא נתקדשו ישראל לא היו קובעים חדשים וקוראין מועדים בבית-דין").

כלומר, בחתימת ברכות החגים אנו אומרים 'ברוך אתה ה', מקדש ישראל והזמנים'. המילה 'ישראל' מופיעה לפני המילה 'הזמנים', כביטוי לכך שקדושת הזמנים תלויה

בעם ישראל.

אם כך, חישוב השבועות וחישוב החודשים, הם שני עניינים שונים המבטאים שני תחומים מנוגדים: חישוב השבועות מסמל את מסלול הטבע כפי שנקבע על ידי הקב"ה. לעומת זאת חישוב החודשים, מסמל את כוחם של בני ישראל, שאינם כפופים לטבע העולם.

הבדל זה תואם גם את ההבדל בין השבועות לחודשים מבחינה היסטורית:

וכפי שהוא גם בפשטות העניינים: שבעת ימי בראשית (יום השבת) היו מיד בתחלת הבריאה (כמסופר בהתחלת התורה). מה- שאין-כן קידוש החודש ("החודש הזה לכם גו") היא מצוה שנאמרה לבני-ישראל ("מצוה ראשונה שנצטוו ישראל") לראשונה ביציאת מצרים. ומבואר בכמה-מקומות, שזוהי התחלת העבודה דבני-ישראל בתורה ומצוות שלמעלה מהבריאה.

חישוב הימים והשבועות, נקבע מיד בבריאת העולם, כחלק בלתי נפרד מסדר הבריאה. אך חישוב החודשים נקבע לראשונה ביציאת מצרים, ונמסר לעם ישראל בלבד.

משמעות הדבר היא, שחלוקת הימים והשבועות היא עניין בסיסי בהנהגת הטבע. אך חלוקת החודשים אינה חלק מהטבע, והעולם הסתדר בלעדית במשך אלפי שנים. הציווי על חישוב החודשים הוא המצווה הראשונה שעם ישראל קיבל. כל מהותה של 'מצווה' היא אמצעי להתחבר אל הקב"ה שמעל הטבע. חישוב החודשים הוא המצווה הראשונה באמצעותה קיבל עם ישראל את הכח ואת היכולת להתעלות מעל הטבע.

הוראה למעשה

קעת נוכל להבין מהי ההוראה שאנו נדרשים ללמוד משני החישובים:

וברוחניות העניינים: ימי השבוע קאי על סדר הבריאה כפי שנבראה במילואה על-ידי הקב"ה, "עולם על מילואו נברא", כמו-שכתוב "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", תולדות מלא כתיב.

חישוב השבועות מסמל את הטבע כפי שנוצר בבריאת העולם: בשבעת ימי הבריאה, יצר הקב"ה את העולם בצורה מושלמת ומלאה. המדרש מוכיח זאת מן הפסוק 'אלה תולדות השמים והארץ בהבראם', שנאמר בסיכום ימי הבריאה. פסוק זה הוא אחד משני המקומות היחידים בתנ"ך בהם המילה 'תולדות' נכתבת במילואה - 'תולדות', כולל האות ו' בתחילתה ובסופה (לעומת 37 מקומות

נוספים בהם המילה מופיעה בכתיב חסר). הדבר מסמל את העובדה שהבריאה נוצרה בשלימות.

החישוב השבועי מסמל אם כן את השלימות שניתן להגיע אליה במסגרת הטבע, שנברא בשבעה ימים.

אך כאשר הקב"ה בחר בעם ישראל והעניק להם את חישוב החודשים, התחדשה היכולת להגיע לשלימות נוספת שמעל הטבע:

כלומר, כללי הטבע נקבעו כמובן על ידי הקב"ה בצורה מושלמת. אך הגדרתו העקרונית של הטבע היא בהיותו מסגרת קבועה ותחומה, בה לכל פרט יש גבול. לכן גם למסגרת הטבע כולה יש תקרת זכוכית, שהיא המקסימום שניתן להשיג באמצעותה. כאשר נפתחה האפשרות להגיע לשלימות שמעל הטבע, הרי במקום זה אין מגבלות כלל. ובלשונו של הרבי:

ימי החודש קאי על ההוספה והחידוש (חודש מלשון חידוש) שנפעלים בהבריאה על-ידי עבודת האדם, כמאמר-חז"ל "אשר ברא אלקים לעשות - לתקן",

בחתמת סיפור בריאת העולם, בתיאור יום השבת, נאמר בתורה 'כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלוקים לעשות'. חז"ל מדייקים שלכאורה היה צריך לכתוב 'אשר ברא אלוקים ועשה' - בלשון עבר, ומדוע נאמר 'לעשות' - בלשון עתיד?

התשובה היא שהמילה 'לעשות' רומזת לכך שגם אחרי בריאת העולם על ידי הקב"ה, נשאר כביכול מה לעשות בעולם. אחרי שהקב"ה סיים את מלאכתו, מתחילה כביכול תפקידו של האדם 'לעשות' מלשון 'לתקן'.

לכאורה הדבר תמוה: האם האדם יכול להוסיף על מה שהקב"ה עצמו עשה? ובנוסף, כיצד יתיישב הדבר עם המקורות שהוזכרו קודם, לפיהם ברא הקב"ה את העולם בשלימות? אלא, שבריאת העולם היתה מלאה ומושלמת לפי כללי הטבע. כחלק מכך נברא העולם בצורה מוגבלת, תוך שהוא מסתיר על מקורו האלוקי. וכאן בדיוק משתלב תפקידו של האדם, שהוא להוסיף לעולם את הרובד העל-טבעי.

השלמת משימה זו מחוללת חידוש שלא היה כביכול אפילו בבריאת העולם על ידי הקב"ה, והרבי מצביע על שני מקורות בנידון:

עד שפועלים חידוש ושלימות בכל הבריאה (אפילו לגבי שלימות הבריאה מצד-עצמה), "שמים חדשים וארץ חדשה" - שיהיה בנאולה האמיתית והשלימה, כשיהיה "אלה תולדות פרץ גו' (וישי הוליד את דוד)", תולדות מלא (למעלה מתולדות מלא בבריאת השמים והארץ).

ובשרש הענינים מקור חילוק זה הוא משתי הדרגות באלקות: אלקות שבערך להבריאה, ומתלבשת בהבריאה (שבוע); ואלקות שלמעלה מהבריאה (חודש).

כלומר, גם החישוב השבועי, המסמל את טבע העולם, מבטא דרגה רוחנית. אלא שזו דרגה רוחנית שעברה צמצום והתאמה לעולם המוגבל. אך החישוב החודשי מסמל את הדרגה הרוחנית שאינה כפופה למגבלות העולם הטבעי, והיא דרגת האלוקות שמעל הטבע.

זו אם כן ההוראה שביכולתנו ללמוד משני החישובים: החישוב השבועי מלמד אותנו על משימתנו הבסיסית, לעבוד את ה' בתוך העולם הגשמי ומסגרת הטבע. בהמשך לכך מגיע החישוב החודשי ומלמד אותנו שיש לנו את היכולת להביא את העולם לדרגה גבוהה יותר ולגלות בו את הקשר אל העל-טבעי.

הדרך לעשות זאת בפועל, היא באמצעות מילוי רצונו של הקב"ה בלימוד התורה וקיום המצוות. בכל מצווה אנו מגלים את כיצד גם העולם הגשמי יכול להיות חלק מהמטרה האלוקית, ומגלים בו את נוכחותו של הקב"ה. בכך אנו מרוממים את העולם מעבר לצורתו הטבעית והמוגבלת ומביאים אותו לייעודו המלא.

המקור הראשון שהרבי מזכיר מופיע בנבואת ישעיה על הגאולה, בה נאמר שלעתיד לבוא יהיו 'שמים חדשים וארץ חדשה'. משמעות הדבר היא שכל מציאות העולם תעבור התחדשות, עד שכביכול יהיה כאן עולם חדש שמעולם לא היה. זאת משום שגם בבריאת העולם על ידי הקב"ה, נברא בכוונה תחילה עולם מוגבל שמסתיר על מקורו הרוחני. על ידי עבודתם של עם ישראל נוצרת מציאות חדשה, של עולם שמגלה את נוכחותו של הקב"ה.

המקור השני הוא הפסוק הנוסף בתנ"ך בו נכתבה המילה 'תולדות' בכתוב מלא, לגבי צאצאי פרץ - בנם של יהודה ותמר: 'אלה תולדות פרץ'. פסוק זה מתאר את השושלת המשפחתית, החל מפרץ ועד לדוד המלך, שמצאצאיו יהיה מלך המשיח. בהתאם לכך מובא בחז"ל שהמילה 'תולדות' נכתבה כאן בשלימות, כיוון שבביאת המשיח יבוא העולם לשלימותו.

כלומר, מצד אחד, כבר בבריאת העולם נכתב 'תולדות' בכתוב מלא, כיוון שהעולם נברא בצורה מלאה ומושלמת. ומצד שני, ישנה שלימות נוספת שתתחדש רק בביאת המשיח. זו השלימות העל-טבעית, שהיא המשימה המוטלת על עם ישראל לביצוע.

לסיום הנושא מציין הרבי ששני החישובים נובעים מדרגות רוחניות שונות: